

Vælfærd, arkitekturur og professiónsmenning

– íkast til eitt aktuelt kjak

Gestur Hovgaard
samfелagsfrøðingur

Arkitekturur og planlegging sum heild, hava í nøkur ár havt ein undirmettan leiklut í samfелagsmenn-ingini. Broyting tykist tó vera kom-in í, og í fleiri londum verður aftur talað fyri, at gamla leinkjan millum arkitektur og vælfærd skal endur-skapast. Spyrrast kann tí, hví hendan broytingin er í ferð við henda, og hvønn leiklut arkitekturur skuldi havt í projekt “vælfærdarsamfелagið 2.0”.

Arkitekturur var, saman við samfелagsplanlegging í breiðum týðningi, ein týðningarmikil ‘samfелagsbyggari’ til at fremja “tað góða samfелagið”, t.e. eitt samfелag við virðiligum lívs-møguleikum og viðurskiftum fyri øll uttan atlit til status og klassa. Hetta vælfærdarsamfелagið 1.0. hevði sína stóru uppbyggingartíð frá seinna heimsbardaga og fram til einaferð í 1970’unum. Kreppan frá 20’unum og tvey heimskríggj hevði greitt víst, at óreguleraðir marknaðir hvørki skapti framburð ella vælfærd til onnur enn tey fáu. Svarið varð eitt vælfærdar-samfелag við grundarlagi í demokrat-iskt stýrdari planlegging.

Meðan yvirskipaða økonomiska stýringin varð kjølfest í sonevndu keynesianismuni, tóku aðrar plan-professiúnir sær av fysisku og sosialu menningini. Arkitektururin var sostatt við til at leggja eina human-istisk-mentanarliga dimensión yvir tað politisk-økonomiska projekt, ið vælfærdarsamfелagið fyrst av øllum er.

Um ikki einans, so sæst ávirkanin frá arkitekturinum best aftur í stóru býunum. Flestu føroyingar kenna Keypmannahavn, hvørs fysiska og sosiala menning varð neyvt plan-

løgð eftir sokallaða “fingraplan-inum” frá 1947. Fingraplanurin er hugsaður við Keypmannahavn sum hondflatan (sentrum), saman-knýtt við einum tokneti (fingranir) til Helsingør, Hillerød, Fredriks-sund, Roskilde og Køge. Millum ‘fingrarnar’ vóru ætlanir fyri øðr-um trafikki, bústaðarøkjum, lokal-sentrum, ídnaðarøkjum, náttúru- og frítíðarøkjum, hetta við tonkum um gott og skjótt ferðslusamband, men samstundis lokalitet, frið, ordan og vakurleika í býarmenningini. Fingraplanurin skapti ein væl-virk-andi danskan høvuðsstað, og verður oftani tikin fram sum eitt gott dømi um arkitektur og planlegging, tá tað er best.

Tíðarskeiðið frá seinna heims-bardaga og fram til 1960ini verður roknað sum gullárini hjá vælfærdar-arkitekturinum, hetta grundað í tonkum um góðar privatar bú-staðarmøguleikar fyri fólk sum heild, og dyggum almennum rúm-um: skúlar, bókasøvn, torg, ment-anarhús, v.m. Sambandið millum vælfærd og professión skapti nógvar arkitektoniskar varðar, men sam-felagsbroytingin gongur tó onkun-tíð skjótari enn planlegging og arki-teksturur hava klárað at fylgt við. Nøkur av íbúðarkompleksunum, t.d. seint í 1960’unum, skuldi byggjast skjótt og vóru innrættaði neyvt eftir ídnaðarfamiljuni, har mamman var heima og pápin á fabrikk. Men tað vísti seg, at mamman byrjaði at arbeiða úti og fabrikkirnar vórðu niðurlagðar ella flutti aðrastaðni, og hesi bústaðarkompleks standa tí sum varðar um miseydnaða planlegging, um tey annars ikki longu eru tikin niður.

Tað var tó ikki tey minni hepnu planátøkini, sum gjørdi, at vælfærdar-samfелag og arkitekturur skiltust at. Við ný-konservativu kollveltingini í 1980’unum (Reagan og Thatcher), fór vælfærdarsamfелagið og harvið arkitekturur yvir til at verða stýrt av eini endurskaptari marknaðar-ideologi. At planleggja bleiv nú meiri ein spurningur um at skapa røttu tólini til at skipa marknaðarlíknandi stöður í tí almenna, at gerast ein *kappingarstatur*. Talan var ikki um at avliva planlegging sum fyrirbrigdi, men ein niðurlaging av planlegging sum *vælfærd* og fyri *tí felags besta*. Í hesi gongd hvarv vælfærdar-arki-tekstururin, tvs. tann tanki, at fakið identifiseraði seg við nøkur serlig virði í samfелagnum, og var við til at ávirka hesi.

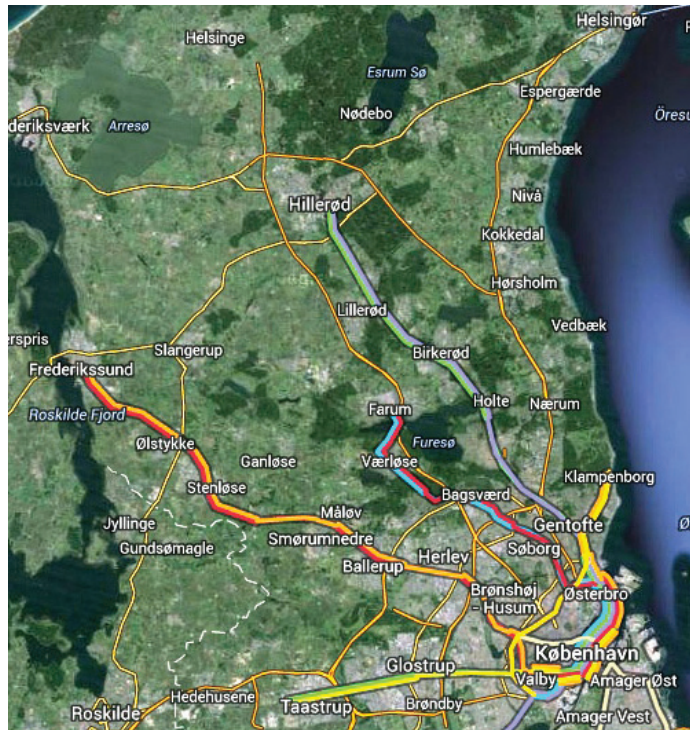
Tað er hesin tanki, sum kann sigast er við at venda aftur í arkitekturfakið, ið eins og nógvir aðrar fakkbólkar arbeiða fyri at endurskapa eina pro-fessiónsmenning við stöði í grund-festum samfелagsligum virðum, heldur enn teknisk-rationella hugsan stýrda av *økonomismu* og *manage-ment* (og sum oftani visir seg ikki at vera serliga rationell tá til stykkis kemur).

Føroyar eru avgjørt eitt vælfærdar-samfелag, men vit vita lítið um, *hvat* fyri vælfærdarsamfелag og enn minni nakað um, *hvaðar* vit eru á vegis. Hetta einfalt tí, at vit ikki arbeiða serliga nóg við hesum spurningum. Danski planleggjarin Kaj Lemberg skal fyri nógvum árum síðani hava sagt, at føroysk planlegging best læt seg lýsa við “piparbússuprinsippinum”. Við tað meinti hann at vegir, havnir og annar fysiskur infrastrukturur datt tilvildarlíga niður uttan at vera kjølfestur í nakrari yvirskipaðari ætlan. Hóast tað verður gjørt eitt stórt arbeiði á Landsverki, Um-hvørvisstovuni og øðrum stovnum við, so er spurningurin um gamla piparbússuprinsippið ikki framvegis er tað ráðandi tá umræður fysisku útbyggingarnar. Tað gagnar sjálvdan umhvørvi, trivnaði og sosialari menning.

Ein týðningarmikil orsök til hesa stöðuna er, at professiónsmenning og professiónsstýring er trupul í einum so lítlum samfелagi sum okkara. Ein onnur orsök er, at vit framvegis halda okkum frá at skipa lógir, almennan bygnað og planlegging eftir fortreytum og fakligum kjølfesti í okkara egna samfелagi, men ístaðin kritikkleyst kopiera tað onnur (danir) gera.

Tó so, vit síggja seinastu árin, at ymiskar professiúnir royna at skipa seg, tí vit hava eitt nú psykologfelag, felag fyri geografar, felag fyri sam-felagsfrøðingar og arkitektafelag, ið øll eru virkin faklig feløg (ikki at blanda við fakfeløg, tí tað eru tey ikki). Kanska tað er uppá tíðina at hesi feløg eisini skipaði forum av felags áhuga, eitt nú tá talan er um samfелagsliga menning og planlegg-ing, t.e. vega- og tunnilsgerðir og annað alment byggjari á bygd og bý, hetta við atlit til felags mentan, æstetik og sosial virði.

Hvar skuldi so tankin um saman-kobling av vælfærd og arkitekturi funnið eitt felags stev í framtíðar vælfærdarsamfелagnum Føroyar? Lat meg her taka stöði í hálovaða orðinum innovatiún.

Flestu føroyingar kenna Keypmannahavn, hvørs fysiska og sosiala menning varð neyvt planløgð eftir sokallaða “fingraplaninum” frá 1947. Fingraplanurin er hugsaður við Keypmannahavn sum hondflatan (sentrum), samanknýtt við einum tokneti (fingranir) til Helsingør, Hillerød, Fredrikssund, Roskilde og Køge.

Innovatiún er í stuttum at skapa nýggjar loysnir upp á óloystar trupulleikar, økonomiskt, sosialt, mentannarliga, v.m. Tað er langt síðani ein veruleiki, at innovatiún ikki er nakað sum skapast einans av “marknaðaraktørum”, men oftast verður borið fram av almennum fyriskipanum og praktiskum roynd-um í sivilsamfелagnum, t.e. gjøgnum samstarv, felags virði og læring. Samstundis er langt síðani funnið útav, at vælfærdarsamfелagið 2.0 (sum eg av praktiskum orsökum velji at kalla tað), við síni “marknaðarfokusering”, heldur veksur enn minkar um tørvin á planlegging, koordiering og strategiska hugsan. Hetta merkir tí eisini, at tørnur er á at endurskapa “tað felags” ella “tað sum bindur okkum saman”, og tað er ein orsök til at vælfærd og planprofessiúnirnar, herundir arkitekturur, aftur verða kollaði saman.

Ein hampuliga nýggj felags av-bjóðing og móguleiki liggur í, at samfелagslívið er ikki longur skipað gjøgnum tess *stabilu* ella *føstu* eyð-kenni sum bygdum, býum, arbeiðs-plássum, v.m. Samfелagslívið er í dag eyðkennt við konstantum mobiliteti. Tað sæst við teimum mongu sum ferðast og starvast uttanlanda, men búgva her, ella tey sum flyta, men framvegis kenna seg sum føroyingar. Sjálvt almenntu rúmini eru í dag mobil, tey eru flutt inn á Facebook, Twitter, v.m. Hetta merkir ikki, at fysisku útrykkini á bygd og bý

missa týðning, kanska tvørturmóti. Men tað setir avbjóðingar til, hvussu fysisku rúmini á bygd og í bý verða skapt nú og í framtíðini, tí samstundis sum flestu okkara eru ótrúliga langt burturfrá “fiskari og bóndasamfелagnum”, so er framvegis talan um, at hesir ógvuliga ymisku mentanarligu og sosialu veruleikar samvirka í sama fysiska rúmi. Her liggur stór arkitektonisk uppgáva í, at menna slík nýggj almenn rúm við stöði í fólksligari breidd og nútímans æstetikki.

Eitt hugtak nóg frammi, er vælfærdarteknologi. Við hetta meinast, at meir og meir teknologi verður útvikla og brúkt innan stóru vælfærdarøkini heilsu og røkt. Hetta kemur heilt avgerandi at broyta mátan vit hugs-að og skipa okkara størsta vælfærdar-sektor uppá. Arkitekturur eina og aðrar planprofessiúnir hava her stóra uppgávu fyri framman við menning av nýggjum bústøðum, hjálpartólum, nýggjum samveruskipanum til ein

Nýggir størri vinnuvegir mugu skapast, so vit hava fleiri bein at standa á, sum tað verður sagt. Eitt av hesum beinum er ferðavinnan, har nógvir midlar fara til at marknaðarførar Føroyar. Hvar eru okkara arkitektonisku perlar í hesum, og hvar er neyðuga samanspælið mill-um ferðavinnu, umhvørvi og plan-professiúnirnar, sum vit síggja er so avgerandi fyri ferðavinnuna aðra-staðni?